

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו הגאון רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

גליון מס' 17 – תשע"ז

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

כספי הצדקה הגיעו שלא למקומם על מי מוטל להחזירם

מעשה שהיה באברך ממרכז הארץ שבנו חלה במחלה נדירה וע"פ הוראת הרופאים הוצרך לעבור ניתוח יקר בארה"ב שעלותו מאה אלף דולר, וכיון שלא היה באפשרותו לשלם סכום גבוה זה התגייסו כל חבריו ובני קהילתו וגייסו את הסכום וכך נסע לארה"ב, אך כשהגיע לשם הוכנס הבן לבדיקה שלפני הניתוח, והתברר שהוא חייב לעבור טיפול נוסף שעלותו שלושים אלף דולר, אותו אברך לא ידע את נפשו כששמע על הסכום הנוסף, ובצר לו פנה לארגון 'עזר מציון' המקומי לעזרה, ושם אמרו לו שבאפשרותם לסדר לו אפשרות כניסה לגביר גדול הגר בסמיכות לביה"ח ושם ינסה לבקש את עזרתו, כשדפק אותו אברך על דלת הגביר שאל אותו הגביר לזהותו, והשיב לו באידיש "אה יונגרמן פון מא"י" (אברך מא"י), מיד פתח אותו גביר את הדלת ובלי שהספיק האברך לומר במה הענין נתן לו הגביר מעטפה שבה היה סכום עתק של שלושים אלף דולר, ויהי הדבר לפלא בעיני האברך כיצד ידע אותו גביר שזהו הסכום שאותו הוא צריך, ומי הם אנשי החסד שמיהרו לדווח לו.

לאחר כמה שנים שהילד כבר החלים ועשה חיל, נפטר הג"ר שלום מאיר יונגרמן זצ"ל ראש מוסדות 'זכרון יעקב', וגילו בניו שבאחד מיומני המסע של אחד ממסעותיו לאיסוף כספים בארה"ב, כתב שהשתדל מאוד אצל גביר מסוים והבטיח אותו גביר לתת שלושים אלף דולר ונקבע לו לבוא בשעה ארבע, אך למעשה קרתה תקלה והגיע לאחר זמן ממושך, וכשהציג עצמו שהוא יונגרמן אמר אותו גביר שכבר היה פה יונגרמן ולקח את הכסף, וכך יצא שלא הצליח לקבל מאותו הגביר את הסכום המובטח בעבור המוסדות.

הבנים חיברו נתונים והצליחו לאתר את אותו אברך הגר במרכז הארץ ולידעו על הענין, ואמר להם שבאמת כבר כמה שנים ליבו נוקפו על הענין שמא באמת הכסף לא היה מיועד אליו, ולכך החליטו בעצה אחת עם הגביר מארה"ב להושיב מושב ב"ד מיוחד בנידון, תוך שהגביר יודע שיתכן שיחויב לתת הכסף פעם נוספת.

והנה זה ברור שהרב יונגרמן ובניו לא נחשבים לבע"ד של האברך, ויכול האברך לומר להם שאין לו סיג ושיח עמם ולא מחויב לדון עמם, ואף מול תביעת הגביר יכול האברך לומר דעל הגביר מוטל להוכיח שמדובר בטעות, אך כאן כיון שאף האברך מאמין שהיה כאן טעות, לכאן אי"צ הגביר להוכיח הדבר.

אלא דהשאלה היא האם הכסף שקיבל האברך הוא כסף כשר, או שמא הוא בכלל טעות ישראל דאסור מטעם גזל כמבואר ברמ"א (סי' שמ"ח ס"ב) ועליו להחזיר את הכסף למוסדות זכרון יעקב? ואם נפסוק שהוא כסף כשר עדיין יש לדון האם צריך הגביר לתת תרומה נוספת למוסדות זכרון יעקב?

ונראה שאף אם נימא שהוא מקח טעות אין מי שיחזיר למוסדות את הכסף, דהרי הכסף לא היה מיועד לאביו של הילד החולה אלא הוא רק שליח להעביר את כספו של הגביר לביה"ח ע"מ להציל את הילד, (ואף אם נחשב לגזלן במה שהטעה את בעה"ב אין הוא רק גזלן באונס שפטור, עי' בזה בקצוה"ח סי' כ"ה סק"א).

בדין חיוב נהנה בקטן

וא"כ יש לכאורה אחד שצריך להחזיר את הכסף וזהו הבן הקטן שנותח ונהנה מהריפוי, ויש לדון לחייבו מדין 'נהנה', וברור שהנאתו שווה לכל הסכום שעלה הטיפול, דאיזה אדם לא ישלם כל סכום בעבור הצלת חייו, אך אף מצד זה לכאור' יהיה פטור, דכתב הרעק"א (ב"ק קי"ב ע"א) דחידוש המשנה דהגוזל ומאכיל את בנו הוא דאף שבניו נהנו מהגזילה אי"צ לשלם, הרי דנקט שאין חיוב נהנה בקטנים.

ואמנם בפתחי תשובה (ח"מ סי' שמ"ט סק"ב) מביא תשובת שבות יעקב (ח"א סי' קע"ו) אודות נער קטן שנשלח ממשתה ושמחה להביא יין לשתות ונתנו לו ממון שישלם, והלך הנער ומצא המרתף פתוח ולקח יין הרבה בלא מחיר וגם נשפך הרבה לאיבוד, ואח"כ נשמע לבעל היין ותובע לקטן אחר שהגדיל שישלם לו היזקו ודמי יינו, וכתב דלכאורה אם אינו בעין פטור אף לאחר שיגדיל, אך הוסיף דכל זה הוא דוקא בהזיק משא"כ היכא שנהנה ודאי חייב לשלם, ומבואר לכאורה בדברי השבות יעקב דאף קטן מחויב מדין נהנה ודלא כרעק"א, וא"כ אף כאן יחויב הקטן בכל הסכום מדין נהנה.

אך נראה דאין מחלוקת ביניהם, דהרעק"א מיירי בהניח להם אביהם פרה שאולה והקטנים אנוסים היו, ובזה חיוב נהנה הוא כדין מלוה הכתובה בתורה כמו מזיק וגזלן דקטנים פטורים, אבל בנידון של השבות יעקב שהקטן גנב מדעתו, הרי בזה כיון שהגיע לגיל הפעוטות יכול לחייב את עצמו בדין נהנה ידיע שמתחייב בכך, והרי זה נהנה כדין מלוה שאינה כתובה בתורה, כמו הלואה שאף קטנים חייבים בכך, וא"כ אף בנידונינו כיון שהקטן לא לקח בעצמו כלום ואף לא היה מודע להנאתו, ודאי שלכו"ע פטור הוא מדין נהנה אף לאחר שהגדיל.

חיוב הגביר

אך עדיין יש לברר דכיון שבסופו של דבר לא קיבלו המוסדות את הכסף, האם מחויב הגביר לקיים את נדרו עבור המוסדות ולשוב ולתרום עבורם את מלוא הסכום, וכמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רנ"ט סעי' א-ב) שאם פסק צדקה אסור לשנותה לצדקה אחרת.

ונראה שאין מחויב הגביר לעשות כן, דהשו"ע (שם) סייג את דבריו וכתב דכ"ז לאותה צדקה אך לצדקה חשובה יותר יכול לשנות, וכאן כיון שמדובר בהצלת נפשות דהיא הצדקה החשובה ביותר ודאי דיכל הגביר לשנות הצדקה בעבור אותו ילד.

בענין כבוד חמיו

בשר"ע (סוס"י ר"מ) ובטור פסקו דחייב אדם בכבוד חמיו, וכתבו דהמקור הוא מדוד ושאל דנאמר שם שקרא דוד לשאל חמיו בתואר 'אבי' ע"מ לכבדו.

אך הגר"א הביא בשם המכילתא דהמקור הוא מיתרו וז"ל המכילתא "ויצא משה לקראת חותנו וישתחו וישק לו, איני יודע מי השתחוה למי, או מי נשק למי, כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו, מי קרוי איש, הלא משה שנאמר והאיש משה, הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו, מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו".

ויש לתמוה על דברי הגר"א, דהנה השב שמעתתא (בהקדמתו אות ט') מביא קושית המהר"ל בגור אריה שהק' דכיון שישראל נתגיירו במתן תורה וכדאיתא ביבמות דהיו צריכים מילה וטבילה כדין גרים, א"כ היאך נצטוו אותו דור על העריות ועל כיבוד אב ואם הלא קי"ל דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ויכול אפילו לישא את אחותו, ותירץ דלא אמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי אלא בגר שנתגייר מדעתו וחפצו, אבל בשעת מתן תורה שנתגיירו בכפיה לא הוי כקטן שנולד דמי ולא פקע קורבתם.

ולפי"ז יתרו למ"ד שבא אחר מתן תורה, כיון שבא להתגייר מעצמו וברצונו גירותו היא כגירות דעלמא והוי כקטן שנולד וא"כ אינו נחשב לחמיו של משה, וכיצד הוכיח הגר"א ממשה ויתרו דחייב אדם בכבוד חמיו, הא לאחר שנתגייר יתרו לאו חמיו הוא.

ויתכן לומר בזה, דדין כבוד חמיו אינו נוגע לקורבה דינית כלל אלא גדר הדין הוא לכבד את מי שבמציאות הוא אבי אשתו, אף שכרגע בדינים אין ביניהם קשר כלל, ולכך אף משה היה מחויב בכבוד יתרו כיון שבמציאות הוא היה אביה של ציפורה, ושפיר שמעינן שחייב אדם בכבוד חמיו.

היאך שייך דין 'כבוד חמיו' אצל משה הלא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול

אך עדיין קשה דאף שהיה שייך דין 'כבוד חמיו' כלפי יתרו, כיצד היה מותר למשה למחול על כבודו כדי לקיים מצוות 'כבוד חמיו', והרי משה היה מלך 'ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול', וכבר ביארו התוס' בסוטה (מא: ד"ה מצוה) 'דמלך שמחל על כבודו כדי לכבד התורה או כדי לקים מצות השי"ת שפיר דמי, שמראה בעצמו שאימת שכינה עליו, אבל אסור לו למחול על כבודו כדי לכבד ת"ח או לשמח כלה', ולכאור' חילוק התוס' הוא בין מצוות שבין אדם למקום, שבזה ראוי למחול אף על כבודו, לבין מצוות שבין אדם לחבירו שע"ז נאמר 'שאין כבודו מחול', וא"כ ג"כ אסור לו לכבד את חמיו ברגע שזה סותר לכבוד המלכות.

ומה שחייב המלך בכיבוד אב ואם אף ע"ח המלכות, וכמוכח מיוסף הצדיק שאף שהיה מלך השתחוה לאביו והתעסק בקבורתו, וכמו שמצינו שהשתחוה שלמה המלך לאימו (מלכים א', ב'), כתב ההפלאה ששונה כיבוד אב"א דמלבד מצות כיבוד חייב אף במוראם, ולכך בזה רשאי המלך להחמיר אף ע"ח כבודו (עי' בזה בס' הנפלא יוסף הורי סי' כ').

ואפשר לומר דאין סתירה בין כבוד המלך לכבוד חמיו, דכבוד חמיו הוא כבוד עצמו, דמתי שמכבד המלך את חמיו הרי הוא מכבד את עצמו, דהרי הוא חמיו של 'המלך', ולא דומה כלל לכלה ות"ח שאין להם

קשר למלך, וא"כ אף בכיבוד אב ואם אי"צ להגיע לדין 'מורא' כדי שיוכל למחול על כבודו, דכ"ש דבכיבוד אר"א שייך ענין זה שהרי כבודם הוא כבודו.

והגע בעצמך האם מותר למלך לכבד את אשתו על חשבון המלכות?, ומסתבר שכן, דאין זה סתירה לכבוד המלכות כיון שכבוד אשתו זהו כבודו דאשתו כגופו, וי"ל דה"ה אביו וחמיו בכלל זה.

גר שנתגייר אינו מתרחק מקרוביו שמישראל

ובעיקר הקושיא על הגר"א היאך הוכיח דחייב אדם בכבוד חמיו ממה שיצא לקראת יתרו הלא יתרו נתגייר ברצון וכקטן שנולד דמי, יש לתרץ עפ"י מה ששמעתי ממר"ר רבינו הגרב"ד פוברסקי שליט"א, שאמר דדין גר שנתגייר כקטן שנולד דמי נאמר דוקא לענין הפקעת קרוביו הנוכרים, דע"י הגירות מתנתק ממשפחתו ובא למשפחת ישראל, אבל לו יצויר שיהא נכרי שיש לו קרוב מישראל אין גירותו מפקעת קורבתו ממנו, אלא אדרבה מתקרב אליו, ונפק"מ במעוברת שנתגיירה לדעת הרמב"ן דגירותה לא מועילה להבן וצריך הבן גירות, דלאחר שנתגייר ונעשה ישראל לא נפקע ממנו קורבתו של אם, (עי' עוד בזה בבד קודש כתובות סי' י"ד), ולפי"ז כשנתגייר יתרו היו לו כבר קרובים מישראל שלא נתרחקו שהרי גירותם היתה במתן תורה, וא"כ בגירותו התקרב יתרו לציפורה ולמשה ולא התרחק.

התורה תבלין אף לתומכי תורה

בכינוס שותפים לתורה הביא מוריניו שליט"א מדברי מרן גאון עוזינו הגראי"ל שטינמן שליט"א בגודל חשיבות החזקת התורה, דתומכי תורה התורה מרוממתם ומגדלתם, דמה שאמרו חז"ל בקידושין (ל' ע"ב) "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" נאמר גם על תומכי תורה, ומה שאנו רואים תומכי תורה שלא מתרוממים הוא משום שנתינתם היא רק מתוך לחץ, וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין (דף ק"ב ע"ב) על אחאב דאף שהיה עובד עבודה זרה מכיון שהיה מחזיק תורה בכספו זכה להיות בינוני.

והראו לי שכדברי מרן שליט"א כתב כבר להדיא הגאון בדורו רבי יצחק אלחנן זצ"ל בס' מעין יצחק (מאמר עץ החיים עמ' ל"ה) וז"ל "ונראה דאותן שמשדלים לחזק ידי הלומדים והעוסקים בתורה ומספקים להם מזון שכרם הוא דיצור מסור בידם, כמו דאמרו בקידושין "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, אם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו".

וכן כתב שם (במאמר על הצדקה עמ' רי"ג) וז"ל 'ועל פי זה יש לפרש למה דאמרו בברכות (י"ז ע"ב) "נשים במאי זכיין באקרוי בנייהו לבי כנשתא ובאתנוי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן", דהא אמרו בקידושין "בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין, אם אתם עוסקין בתורה אין אתם מסורים בידו", וכן איתא בברכות (ה' ע"א) ובעבודה זרה (ה' ע"ב) בזמן שעוסקים בתורה יצור מסור בידם, אם כן נשים דאין להם מעלת עסק התורה במה מנצחים את היצר הרע, על זה השיבו דבמה דמחזקין הנשים ידי בניהם ובעליהן שיעסקו בתורה, דגם כן יש להם כוח על ידי זה לנצח את היצר הרע, דגם המחזקים ידי העוסקים בתורה יש להם כל זכות של לומדי תורה, וכמו שכתב בטור ושו"ע דמי שמספיק לאחרים הלומדים נחשב כאילו לומד תורה בעצמו, וגם המה נקראים עוסקים בתורה דיצור מסור בידם, וכבר ראיתי ביערות דבש (ח"א דרוש א') שכתב כן לפרש למה דאמרו הני נשים במאי זכיין'.

(נכתב ע"י אחד השומעים)